

JÄRNA KYRKA

Västgård 6: 73, Järna församling, Vansbro kommun, Dalarnas län

2.1 Sammandrag

Järna kyrka ligger på den bördiga slätten i Västerdalälvens dalgång. Troligen under medeltiden uppfördes ett träkapell på platsen. Järna hörde länge till Nås och inte förrän i slutet av 1580-talet fick kyrkan en egen, bofast präst.

Det första träkapellet övergavs sannolikt på 1500-talet och en stenkyrka uppfördes då på nuvarande kyrkans plats. Den finns omnämnd 1621 och beskriven 1631. År 1759 påbörjades en utvidgning av byggnaden, arbeten som pågick under en tioårsperiod.

I början på 1800-talet hade befolkningsökningen tilltagit så pass att frågan om ett nytt kyrkobygge aktualiserades. Ett preliminärt förslag utarbetades av länsbyggmästare Oscar Sjöström och bearbetades vidare av arkitekt Axel Almfeldt. Det antogs 1811 och redan följande år inleddes rivningen av den gamla stenkyrkan, vars norra mur skulle återanvändas i den nya byggnaden.

Den nya kyrkan, färdigställd 1822, är en typisk representant för tidens nyklassicistiska stil – en av många ”Tegnerlador”. Vid byggandet återanvändes delar av gamla kyrkans norra mur, liksom sakristians. Samtidigt med kyrkobygget revs det medeltida kapellet av trä som ännu fanns kvar i nordvästra hörnet av kyrkogården. Det hade under åren degraderats till förråd och blivit sammanbyggt med klockstapeln.

Kyrkorummet genomgick flera viktiga förändringar under 1890-talet och ytterligare under 1920-talet. Åtgärderna har berört främst utsmyckningen av valv och väggar samt kyrkorummets och inventariernas färgsättning. Förnyelsen följde dock nyklassicismens regler.

Kyrkan brandhärjades 1978 och endast stommen och sakristian kunde räddas. Största delen av inventarierna gick också till spillo. Då murverken fortfarande återstod efter branden, beslöt församlingen att i görligaste mån återskapa den gamla kyrkans stil och karaktär. Som arkitekt anlätades Hilding Lögdberg. Den återuppbyggda kyrkan, som stod färdig 1982, är till det yttre snarlik sin föregångare, medan dess inre är mer fritt återskapat.

2.2 Kyrkplatsen

Kyrkplatsen ligger strax norr om Västerdalälven, nedanför åsryggen där del av bybebyggelsen utsträcker sig, längs med den gamla landsvägen och järnvägen. Bortom kyrkan i väster finns ytterligare bebyggelse. Öster om kyrkan ligger öppna jordbruksmarker. Kyrkobyggnaden ligger fristående, öst-västligt orienterad, med större delen av kyrkogården i öster.

Prästgården ligger strax sydväst om kyrkan, intill Västerdalälvens strand. Av gården är fyra äldre byggnader

bevarade, samtliga från 1800-talets mitt. En äldre mangårdsbyggnad brann 1838. Följande år uppfördes en ny byggnad som dock, 1919, drabbades av eldsvåda. Den kunde dock delvis räddas och rustades upp. Nuvarande manbyggnad, med vindsvåning, brutet tak och med frontespisutbyggnader på långsidorna är ovanligt påkostad och har herrgårdskaraktär.

I anslutning till kyrkan, strax norr om kyrkotomten, ligger församlingshemmet med pastorexpedition. Anläggningen uppfördes på 1960-talet och är arkitektoniskt representativ för sin tid. I anslutning till byggnaden, mot öster, finns en större asfalterad parkeringsplats.

2.3 Kyrkoanläggningen

Kyrkogården är till största del anlagd i förlängning av kyrkan i öster, den omfattar dock även mindre ytor norr och söder om kyrkobyggnaden. Den äldsta delen ligger närmast kyrkan och omgärdas av en stenmur, ingångarna markeras av stenpelare. Kyrkogården har utvidgats senare mot öster, fram till järnvägen, och omgärdas i denna del av låga häckar. Längs med södra sidan löper en lokal väg. Den yngsta delen är fristående och anlagd söder om kyrkan. Till kyrkogården hör ett bårhus uppfört 1948, parallellt med kyrkan i nordvästra hörnet av kyrkotomten.

Kyrkan utgörs av ett rektangulärt långhus med kvadratisk västtorn, delvis infällt i långhusets gavel, samt av en vidbyggd sakristia i norr. Till sin typ är byggnaden en enskeppig salkyrka med rak korvägg. Huvudingången är förlagd till tornets vapenhus med portal i väster. Ytterligare en ingång finns i södra långväggen, denna saknar dock vapenhus. Byggnadens stomme är uppförd av gråsten och väggarna liksom grunden är putsade.

2.4 Exteriör

Utvändigt präglas kyrkan av nyklassicismens strama formspråk, med släta väggar och enstaka listverk som utsmyckning. Södra portalen har dock en mer påkostad omfattning. Järna kyrka utmärker sig genom sina väldiga dimensioner och långhusets ovanliga bred.

Fasaderna är spritputsade och vitkalkade i tjocka skikt, släta omfattningar och hörnkedjor. Tornets nedervåning pryds av en rustik. Sockeln är cementputsad och grå. Fönstren är rundbågiga, har gråmålade snickerier med solfjäderavslutning i överdelen. Solbänkarna täcks med kopparplåt, fränsett den sakristians östra som ännu är spåntäckt.

Södra portalen, i långväggens mitt, har en rikt utsmyckad omfattning med bl.a. pilastrar samt överstycke med tandsnitt och lister, som avslutas med fönsteröppning i överdel, enligt fasadens övriga fönster. Kyrkans pardörrar är av skiftande typ, sakristian har enklare bräddörrar med liggande panel, västra och södra portalerna flerfyllningsdörrar.

Västportalen saknar omfattning men understryks genom tornets gavelfönster och dess breda understycke. Över porten sitter en inmurad skifferplatta med inskriptionen ”Carl XIV Johan – 1822”. Tornet har dubbla rundbågiga ljudöppningar med kopparklädda ljudluckor mot norr och söder, endast enkla mot öster och väster. Under luckorna finns dubbla smala rektangulära fönster mot norr och söder. Över klockkammaren bär tornet urtavlor i metall.

Samtliga tak är sedan ombyggnaden 1982 täckta med kopparplåt. Långhuset har brutet tak med halv avvalmning i öster. Sakristian har sadeltak, valmat mot gaveln. Den låga och svagt böjda tornhuven kröns av en kvadratisk lanternin täckt med tälttak som kröns av ett förgyllt kors med kula. Lanterninens öppningar är sedan 1864 försedda med spröjsade fönster.

2.5 Interiör

Som en följd av branden 1978 förstördes kyrkans interiör helt, även samtliga inventarier gick förlorade. Till stor del rekonstruerades kyrkans utsmyckning och inredning enligt 1920-talets utformning, då interiören omgestaltades i en förnyad nyklassicistisk stil enligt arkitekt Gustav Holmdahls förslag.

Bänkkvarter, läktare och altarring rekonstruerades också, men altaranordningen och alturväggen har nyskapats. Färgsättningen och marmoreringen har fått ett friare och konstnärligare utförande, enligt konstnären Pär Anderssons förslag. Brädgolvet är målat. Kyrkorummet täcks åter av ett tunnvalv, med kassettutsmyckning i stucc. (Tidigare valvdekor var målad i ”trompe l’oeil”). Väggarna har pilasterindelning med kransgesims. Utrymmet under läktaren utnyttjas för brudkammare, möteslokal och sakristia, samt tekniska funktioner.

Norra sidans sakristia som delvis skonades av branden omvandlades till kapell med omkring 60 sittplatser. Även här svarade Pär Andersson för utsmyckning och färgsättning.

2.6 Inredning och inventarier

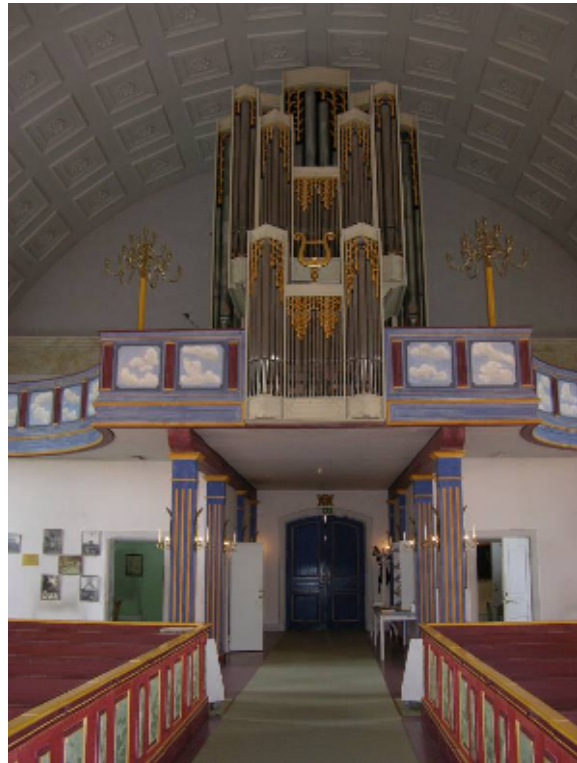
Koret och altaranordningen har fått en förnyad utformning, i nyklassicistisk anda. Korväggens utsmyckning har dock förenklats. Altaret inramas nu av färre pilastrar och segmentbågen har avlägsnats. Resultatet är en större väggyta som lämnar plats för en bredare altartavla krönt av en monumental och förgylld kringstrålade sol. Altartavlan som föreställer Kristi kors som livets träd komponerades 1982 av Pär Andersson. Altarbordet har rekonstruerats och smyckats i speglarna med delar från äldre predikstol. Altarringen är en kopia av föregående.

Vid återuppbyggnaden infördes en predikstol i nytt läge, i korets nordöstra hörn, utformad av kyrkans arkitekt Hilding Lögdberg. Den tidigare var uppsatt mot norra väggen och nåddes från sakristian genom en öppning i muren som alltså finns kvar, liksom dörröppningen i sakristians vägg.

Läktaren uppfördes på 1810-talet, samtidigt som kyrkan. Orgel saknades dock - istället anskaffades psalmodikon 1831. Det skulle dröja till 1890-talet innan kyrkan fick sin första orgel, vilken ombyggdes 1922. Den ersattes 1955 med ett nytt orgelverk som dock förintades i branden. Efterföljaren blev nuvarande Åkerman & Lund om 44 stämmor, med ny orgelfasad. Kyrkan har numera även en kororgel.

Kyrkorummet har fyra bänkkvarter med slutna bänkar. Bänkarna är rekonstruerade enligt modellen som förekom i kyrkan före branden. Färgsättning och dekor skiljer sig dock radikalt.

En annan påtaglig förändring i kyrkorummet är de stora kandelabrarna (elbelysning) som är uppsatta på bänkryggarna och liknar stora belysta träd.

2.7 Övriga upplysningar

I tornet har ett museum över kyrkans historia inrättats

Om konstnären Pär Andersson

Trädgårdars växtlighet, skog och natur, lövmönster och landskap är påtagliga ingredienser såväl i måleriet som i Anderssons uppskattade kyrkomålningar. I denna kyrkokonst lever också en rad andra motiv med tydliga anspelningar på kulten och den bibliska verkligheten - liksom referenser till en äldre konstnär som Albertus Pictor. Pär Andersson anses av många ha revolutionerat kyrkomåleriet - exemplen är många och finns i bl a Gålsjö kapell, Degerfors kyrka, Immanuelskyrkan i Stockholm, Visby domkyrka, Storforsa kyrka, S:t Ansgarskapellet i Sigtuna, Kumla kyrka, Gothem och Källunge kyrkor på Gotland och Örnäsets kyrka. Pär Andersson finns representerad på de stora museerna såsom Nationalmuseum i Stockholm, Moderna museet, Malmö museum, Brooklyn Museum i New York - och tillsammans med hela den unikt konstnärligt verksamma familjen i Kulturhuset Majoren i Sollefteå.

Källa: Sylvan, Bo. 2001. *Pär Andersson*

2,8 Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Järna kyrkplats har medeltida anor. Ett träkapell från platsens äldsta tid stod kvar fram till 1814. Den första stenkyrkan uppfördes troligen på 1500-talet, utvidgad på 1760-talet. I början på 1800-talet ansågs den för liten med hänsyn till den kraftiga befolkningsökningen i bygden. En ny, större uppfördes på samma plats, med återanvändande av den gamla kyrkans norra mur och sakristia.

Dala-Järna kyrka av år 1822 tillhör den utbredda gruppen av nyklassiska kyrkor, vilka tillkom över hela landet mellan 1760 och 1860. De karaktäriseras av rektangulära långhus med kvadratisk torn i väster, krönt med huv och lanternin. De har vanligen tunnvalv, stora fönstersystem, vita väggar och en stram utsmyckning. Dala-Järna kyrka tillhör de större kyrkorna av denna typ (jfr Nås fr. 1795).

Vid en anlagd brand den 10 december 1978 förstördes nästan hela kyrkan. Efteråt fanns bara de yttre murarna och sakristian kvar. Av inventarier och inredning kunde kyrksilvret och några skrudar räddas. Församlingen var efter branden enig om att kyrkan skulle byggas upp ”helt och i möjligaste mån i sitt gamla skick”, vilket också skedde - till det yttre. Om interiören uppstod däremot motsättningar. En del ville rekonstruera och andra ville anpassa efter moderna krav och funktioner. Resultatet blev en kompromiss mellan tradition och förnyelse: En inredning som ansluter till 1920-talets kyrkorum men med helt ny färgsättning och dekor av konstnären Pär Andersson, samt funktionella utrymmen under läktaren. Den tidigare sakristian gjordes till lillkyrka.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- Kyrkan är ett unikt exempel på en nyklassicistisk kyrka som rekonstruerats 120 år efter att byggnadsstilen dog ut.
- Kyrkorummets färgsättning, altarpupp och andra dekorationer är verk av den internationellt kände konstnären Pär Andersson. De är av konsthistoriskt värde och skänker en radikalt annorlunda prägel åt det i grunden nyklassicistiska kyrkorummets.
- Medeltida murverk från den föregående platsens första stenkyrka ingår i norra muren och sakristian. Dessutom finns fragment av medeltida kalkmålningar på kyrkorummets norra vägg.

2.9 Källor

Andreen, Olof: Järna kyrkor, 1960

Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan: Dalarnas kyrkor i ord och bild, Västerås 1996

Artikel om 1994 års fasadrenovering, införd i Dala – Demokraten 1994-09-24

2.10 Övriga uppgifter

Dagar för inventering: 2004-11-10, 2006-10-09

Fältinventering: Jean-Paul Darphin, kompletteringar av Rolf Hammarskiöld

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin och Rolf Hammarskiöld

2.10 Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

År	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1200-talet		Ett timrat kapell uppfördes (fanns kvar fram till 1814)		Ahlberg, 1996 Andréen, 1960
1500-talet?	Uppförande	Stenkyrka uppfördes på platsen för den nuvarande kyrkan. Dess yttre mått var 18 x 10 m. Rester av muren ingår i den nuvarande kyrkan.		Ahlberg, 1996 Andréen, 1960
1759-69	Utvidgning	Kyrkan utvidgades österut med två travéer, och murarna förhöjdes. Den utökade kyrkans längd blev ca 31 m. Sakristia byggdes ut på norra sidan.	Byggmästare Anders Romberg	Ahlberg, 1996 Andréen, 1960
1812	Rivning	Den gamla stenkyrkans tak och valv, samt östra och södra murarna revs. Norra muren bevarades		Ahlberg, 1996
1813-1821	Nybyggnad	Nybyggnad av större sockenkyrka i nyklassicistisk stil skedde, med återanvändande av den gamla kyrkans norra mur.	Arkitekt Axel Armfeldt, Byggmästare Oscar Sjöström, Snickarmästare Erik Person & Lars Mattsson; Målarmästare A Wettercrantz	Ahlberg, 1996
1814	Rivning Gamla kapellet	Det sammanbyggda gamla träkapellet och klockstapeln revs, då klockorna flyttas till nya kyrkans torn		Berggren, 1934
1822	Invigning	Den nya kyrkan invigs		Ahlberg, 1996 Andréen, 1960
1864-1878	Ändringar-Torn	Lanterninen täcks med kopparplåt och förses med fönster; tornur tillkommer. Byggnaden vitlimmas invändigt, vitkalkas utvändigt		Andréen, 1960
1890	Ändring – ombyggnad, interiör	Omvandling av den ursprungliga enkla interiören; ny utsmyckning av valv och väggar, pilastrar tillkommer, spännbågar i valvet. Ändring i altaranordning, korvägg, färgsättning m.m. Lagning av golv, innanfönster anskaffas. Orgel tillkommer		Ahlberg, 1996 Bildmaterial i kyrkan Andréen, 1960
1919-1922	Restaurering	Nytt golv, i betong med brädfodring; ny bänkinredning; valvets utsmyckning rensas, ny målad dekor med kassettindelning; grunden till sakristian förstärks, ny inredning; ommålning av kyrkorum och inventarier; elvärme, belysning, ombyggnad av orgeln.	Arkitekt Gustaf Holmdahl, Byggmästare J L Eriksson, Dekormålare Yngve Lundström	Ahlberg, 1996 Andréen, 1960

År	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1948	Kyrkogården	Nytt bårhus uppförs		RAÄ-Byggreg.
1954	Underhåll	Kalkavfärgning av murar; omläggning av kopparplåt på tornhuven och lanternin		Andréen, 1960
1955	Orgel	Ny orgel		Andréen, 1960
1973	Ombyggnad	Sakristian byggs om; takstolarna förstärks		Ahlberg, 1996
1978	Brand	Kyrkan brandskadas allvarligt, endast murstommen kan räddas. Största delen av inventarierna gick förlorade		Ahlberg, 1996
1978 - 1982	Återuppbyggnad	Kyrkan återuppfördes, till det yttre som dess nedbrunna föregångare, fast taktäckningen ändrades till kopparplåt. Ny altaranordning, ny inredning, ny orgel och orgelfasad Sakristia, väntrum och brudkammare inreds under läktaren. Gamla sakristian omvandlas till kapell, med 60 platser	Arkitekt Hilding Lögdberg Konstnär Pär Andersson	Ahlberg, 1996
1994	Vård/underhåll - exteriör	Yttre renovering		DD 1994-09-24

Utdrag av ekonomiska kartan

Järna kyrka, Västgård 6:73